

5x5x5=creativity, una experiència d'aprenentatge creatiu entre artistes, escoles i institucions culturals

Gemma París*
Penny Hay**

Resum

En aquest article analitzarem projectes que generin sinergies estables entre artistes, institucions culturals i escoles amb l'objectiu de crear entorns creatius que permetin un contacte permanent amb els processos artístics, els quals aporten una manera diferent de relacionar-se amb el món i de construir pensament, oferint als infants un aprenentatge més significatiu. Centrem la investigació en el projecte *5x5x5=creativity* del Regne Unit, el qual analitza l'impacte de les arts en educació, mitjançant la creació de projectes col·laboratius entre escoles, artistes, institucions culturals, organitzacions comunitàries, autoritats locals i famílies. Aquest projecte aporta a tots els membres que hi participen una nova mirada en relació amb la creativitat, apoderant-se d'un posicionament crític i creatiu des del seu àmbit d'acció, tot repensant conjuntament els processos d'ensenyament i aprenentatge.

Paraules clau

Creativitat, aprenentatge creatiu, art, escola, artista, aprenentatge col·laboratiu, institucions culturals, educació.

Recepció original: 03 d'abril de 2018

Acceptació: 31 de maig de 2018

Publicació: 20 de juliol de 2018

Introducció

En un context social i cultural de canvis continus, considerem necessari que l'educació s'apropi als processos artístics, per tal que l'aprenentatge dels infants i les maneres de construir els escenaris formatius que ofereixen els adults sigui el més significatiu i creatiu possible. Les arts permeten a cada infant donar forma als seus desitjos i explorar la seva pròpia identitat. L'interès de la nostra investigació ha estat observar com la relació entre artistes, infants i mestres transforma els processos d'ensenyament i aprenentatge, tot construint entorns, relacions, actituds i valors més creatius i rics. Mitjançant aquest tipus de vincles entre art i escola, s'aconsegueix promoure la creativitat com a manera de viure, oferir un coneixement més profund d'un mateix i dels altres, aconseguir un aprenentatge més significatiu, i establir vincles amb el món de forma crítica i constructiva. Centrem la investigació en el projecte *5x5x5=creativity* del Regne Unit, el qual analitza l'impacte de les arts en educació, tot posant èmfasi en el que l'educació pot

(*) Professora Lectora a la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), dins la Unitat d'Arts Plàstiques. Com a artista, docent i investigadora s'interessa per les relacions que es poden establir entre l'art i l'educació per generar un sistema educatiu més creatiu, ric i democràtic. Mitjançant la Beca de Estancias en el Extranjero José Castillejo del Ministerio de Educación para Jóvenes Doctores ha dut a terme una estada de recerca de tres mesos a la Bath Spa University, per investigar el projecte *5x5x5=creativity* de Bath (UK). És co-coordinadora del projecte Espai C_Room 13, programa amb artistes residents a escoles d'educació primària de Barcelona, en conveni entre la UAB i el Consorci d'Educació de Barcelona. Adreça electrònica: gemma.paris@uab.cat

(**) Professora a la Bath Spa University (UK), i directora del projecte *5x5x5=creativity*, que engloba diferents projectes com *School Without Walls*, *Forest of Imagination*, *House of Imagination* entre altres. Penny Hay és referent a Anglaterra pels seus projectes que apropen la creativitat a la ciutadania. Adreça electrònica: p.hay@bathspa.ac.uk

aprendre de les arts en relació la pràctica educativa (Eisner, 2002). Des de l'any 2000, principalment a la ciutat de Bath (UK) i el seu entorn, l'organització sense ànim de lucre *5x5x5=creativity* ha estat dissenyant i duent a terme projectes col·laboratius entre escoles, artistes, institucions culturals, organitzacions comunitàries, autoritats locals i famílies, amb l'objectiu d'aportar una nova mirada envers la creativitat i un apoderament de les potencialitats creatives en cada un dels membres que hi participen. En aquest projecte, els processos creatius esdevenen un element indispensable en la construcció dels escenaris educatius i l'elaboració de projectes conjunts, mitjançant els quals s'aconsegueix un aprenentatge singular i compartit alhora. Sota el paraigües del *5x5x5=creativity*, i en forma de molts projectes diferents, infants i joves reben una educació artística de qualitat juntament amb artistes professionals i centres culturals. Així, les arts permeten que els infants es percebin com autors o inventors, i després descobreixin els plaers de la investigació, tot explotant el seu interès en altres àrees de coneixement. En aquest projecte validen la idea que tenia Malaguzzi en les escoles de Reggio Emilia (en Edwards, Gandini i Forman, 1998) que els infants que aprenen a través de les arts són els que donen forma a les coses, i, per tant, no estan només destinats a sotmetre's. Aquesta actitud crítica que fomenten les arts és més necessària que mai en el món actual, per tal de desenvolupar-se de manera subjectiva, crítica i constructiva.

5x5x5=creativity és un projecte educatiu que es va iniciar l'any 2000 en col·laboració amb escoles, artistes i centres culturals de la ciutat de Bath, al Regne Unit. El 2017, vaig gaudir d'una beca de recerca postdoctoral José Castillejo del Ministerio de Educación a la Bath Spa University (UK), on vaig dur a terme una investigació d'aquest projecte que havia conegut uns anys abans, quan investigava projectes innovadors d'educació artística. Durant els tres mesos de l'estada vaig analitzar les estratègies d'avaluació del projecte en la fase final del curs 2016/17, i les estratègies d'implementació pel nou curs, participant en reunions amb l'equip de coordinació, els mentors, els professionals de les institucions artístiques, els artistes i les mestres de les escoles participants. Penny Hay, professora de la Bath Spa University, i coordinadora del *5x5x5=creativity*, em va facilitar assistir a totes les reunions de treball, jornades d'avaluació, sessions de redacció dels *Annual Reports*, i també realitzar buidatges dels diaris de camp d'alguns dels artistes i mestres que havien participat en els darrers projectes.

Les eines d'investigació que vaig utilitzar principalment van ser l'observació participant de diferents sessions d'avaluació del projecte de l'equip coordinador, amb els artistes, mestres i mentors; observació participant de diferents sessions d'implementació del projecte a l'inici del curs 2017-2018, amb l'equip coordinador, els nous artistes i les mestres; el buidatge d'entrevistes fetes a coordinadors, artistes i mentors del projecte; l'anàlisi de dades de *focus groups* realitzats en diferents sessions d'avaluació; i anàlisi de documentació escrita i visual (fotografies i vídeos) a través dels diaris de camp de les mestres, dels artistes i dels mentors, i dels arxius del *5x5x5=creativity*. Els resultats d'aquesta estada van ser principalment aprendre estratègies metodològiques de documentació i avaluació del projecte *5x5x5=creativity*, en relació a tots els agents participants: artistes, nens i nenes, mestres, institucions culturals i mentors del projecte, amb l'objectiu de millorar les estratègies avaluatives dels projectes en què participo com investigadora a Barcelona, i també em va servir per conèixer estratègies de treball col·laboratiu entre universitat, escola i centres culturals, amb l'objectiu de millorar aspectes del projecte Espai C_Room 13 de Barcelona, entre altres. Durant l'estada de

recerca vaig poder assistir i participar activament en diferents projectes específics que sorgeixen del *5x5x5=creativity*:

Forest for Imagination

Esdeveniment interdisciplinari de creació de quatre dies de durada en què la ciutat de Bath s'omple d'art i creativitat, amb propostes de creació, *workshops* i exposicions de diferents artistes plàstics, músics i actors, amb la finalitat que la ciutat sigui envaïda per processos de creació per a tothom. De fet, en aquesta convocatòria vaig ser convidada com a artista, per dirigir el *workshop* per escoles i famílies *When you have seen one insect*, a la Bath University. Coordinadors del Festival: *5x5x5=creativity*, Bath Spa University, despatx d'Arquitectura Grant Associates, agència de publicitat Imaginnovation.

Festival of Childhood

IFC2017 Conferències en relació els drets de la infància i el seu desenvolupament. Aquestes conferències coincideixen amb el Festival *Forest for Imagination*, complementant el marc teòric amb aportacions d'experts en educació. En les conferències d'aquest any van realitzar ponències Sir Ken Robinson, l'escriptor David Almond, entre altres. En aquest context, vaig presentar una ponència en relació el projecte Espai C_Room 13, que coordino amb la Mar Morón de la Universitat Autònoma de Barcelona, juntament amb el Consorci d'Educació de Barcelona.

Schools Without Walls

Projecte de residència escolar en una institució artística. El projecte es va iniciar amb un grup d'alumnes de l'escola d'educació primària St. Andrews, els quals durant set setmanes van participar fent una residència llarga al teatre infantil de la ciutat, convertint-lo en el seu espai d'aprenentatge i de relacions. En el teatre, acompanyats pels seus mestres, artistes de *5x5x5=creativity* i els professionals del teatre, van desenvolupar un currículum creatiu i innovador. El projecte està influenciat per Reggio Emilia i el mateix projecte *5x5x5=creativity*.

Creativitat en els sistemes educatius

Actualment els sistemes educatius de molts països intenten desenvolupar la creativitat dels infants, mitjançant la seva inclusió en el currículum. La creativitat es potencia actualment, sovint, pel suposat posterior creixement econòmic de la societat, doncs es tendeix a relacionar creativitat i empenedoria. En literatura acadèmica, el terme creativitat té múltiples definicions. En el nostre projecte de recerca ens centrem en les següents concepcions: Koestler defineix la creativitat com «l'habilitat de crear connexions entre idees prèviament desconnectades» (1999, p. 13). La creativitat és «una manera de percebre diferent, de fer coses de forma diferent» (Adams i Owens, 2016, p. 1). La creativitat no és exclusiva dels artistes, sinó que és una qualitat que pot ser cultivada en qualsevol persona, independentment del seu origen, edat, estatus social o interès professional. Les recerques dutes a terme per desenvolupar creativitat suggereixen que els entorns en els quals els infants aprenen és crucial i que els mestres tenen el rol d'estructurar i mantenir aquest entorn (Burgess i Addison, 2007; Burnard, Craft i Cremin, 2006; Jeffrey, 2006). Els components d'allò que anomenem entorns d'aprenentatge

creatius inclouen tant els ambients físics (Vecchi, 2013) com els ambients pedagògics (Cremin, Burnard i Craft, 2006). Els entorns d'aprenentatge creatiu són aquells que estan dissenyats per promoure aprenentatge creatiu, caracteritzats per la rellevància, la propietat del propi coneixement, el control del procés d'aprenentatge i en la innovació (Jeffrey, 2006). En la formació inicial dels mestres sovint no es treballa en aquesta direcció, i és més endavant quan potser participarà en formacions o projectes que li ofereixin replantejar els seus espais com espais d'aprenentatge creatius. Sovint, el fet d'implicar agents creatius externs a l'escola, com són els artistes, facilita aquest diàleg constructiu amb el mestre, tot creant una reflexió sobre la pràctica creativa.

Els projectes artístics poden contribuir al desenvolupament del professorat proporcionant accés a l'art, els permet experimentar amb noves tecnologies, recolzar actituds i competències com la creativitat, l'autoconeixement, el risc i el lideratge. Mitjançant el desenvolupament de projectes innovadors amb les arts integrades en els processos d'ensenyament-aprenentatge, s'aconsegueix connectar el currículum d'una manera més globalitzadora i més creativa, contribuint al desenvolupament del mestre. Downing (a Davies et al., 2014) conclou que els mestres requereixen experiència de primera mà del procés creatiu, doncs aquests tenen un paper important en el desenvolupament de l'aprenentatge creatiu en entorns dissenyats per fomentar la creativitat dels infants. Per fer-ho necessiten establir relacions positives, i sovint agafen com a model professionals creatius, i així planifiquen el currículum a més llarg termini, amb un equilibri entre llibertat i estructura, i permeten un ús flexible de l'espai, entenen les necessitats dels alumnes i dels diferents estils d'aprenentatge, creen oportunitats per a la col·laboració i la co-avaluació, i fan un ús eficaç dels recursos. Perquè això passi, els mestres han de tenir una actitud positiva cap a la creativitat i confiar en les seves pròpies habilitats.

En el projecte *5x5x5=creativity* s'entén la creativitat i el pensament creatiu com una funció de la intel·ligència (Robinson, 2001), com un estat de la ment (Lucas a Craft, Jeffrey i Leibling, 2001), per anar més enllà d'allò convencional (Craft, 2000) i com una de les funcions cognitives més importants que existeixen (Gardner, 1999). Sota el concepte de *little c creativity* (Craft, 2000), la noció de creativitat es veu democratitzada i s'entén que és pel llarg de la vida. Si ho entenem sota el concepte de Craft de «pensament possible» la creativitat dels infants es pot veure com exploratòria, amb una transició de «el què és» al «que pot ser» (Craft, Gardner, Claxton, 2008, p. 1). Aquest canvi de ment permet els infants constantment construir pensament en la seva pròpia recerca, a preguntar-se aspectes del món, a investigar la relació que estableixen amb ell. La nostra investigació comparteix la definició que el *Project Zero*, de la Universitat de Harvard, estableix quan defineix sis disposicions de pensament en el procés artístic que emfatitza en els comportaments intel·lectuals: qüestionar i investigar, observar i descriure, explorar múltiples punts de vista, raonar amb proves, trobar complexitat, comparar i connectar. Aquestes estratègies de pensament permeten els infants tenir una actitud més activa en els seus propis aprenentatges. En la nostra recerca hem vist com les senyals de l'aprenentatge creatiu promouen que l'infant sigui innovador, experimental i inventiu (Jeffrey, 2006). Investiguem l'impacte que *5x5x5=creativity* té sobre el canvi de mentalitats a les escoles, i com les arts poden desenvolupar l'autodeterminació dels infants, la presa de risc, la imaginació i com poden desenvolupar les seves pròpies línies d'investigació com a protagonistes del seu propi aprenentatge. La recerca de *5x5x5=creativity* demostra aquesta àmplia noció de creativitat i mostra com podem

canviar la nostra pràctica educativa per donar suport als infants i als adults per viure de forma més creativa, bo i construint una societat més crítica i justa en un futur.

Així, en aquest article podem veure com el que l'art ofereix a l'educació és el redescobriments del discurs natural dels infants per explorar el món a través de la creativitat i la imaginació, perquè el procés artístic s'alinea amb la forma en què els infants construeixen significats a través de l'experiència. Si donem l'atenció necessària a les idees creatives dels infants i la construcció del seu coneixement, i relacionem el procés artístic, podem crear un argument més fort i molt necessari per canviar el sistema educatiu actual: construir un enfocament més democràtic i creatiu per aprendre i ensenyar a l'escola.

Com va explicar Sir Ken Robinson, mecenes del *5x5x5=creativity*, en una conferència pronunciada en el Congrés *Reimagining Childhood 2017*:

It's now widely recognised that developing children's creative abilities is essential in itself and a vibrant pathway to learning and achievement in all areas of the curriculum. What many people seem to understand less are the practical implications for teaching, for the curriculum and for the culture of education more generally. *5x5x5=creativity* is a long term collaborative project that brings together children, teachers, researchers and cultural organisations from across the country to fathom together the principles and practice of creative education. The project is unique in several ways: in its collaborative structure, in its long term vision and in how it uses rigorous research practices to enlighten and evaluate the processes of creative teaching and learning. The work of *5x5x5=creativity* is national in scope and international in significance.

Figura 1. Batheaston Primary School, 2010

Nota: Artista: Edwina Bridgeman. Centre cultural: Victoria Art Gallery (Bath). Mentora: Penny Hay.

***5x5x5=creativity*, projecte de pedagogia creativa**

En els projectes *5x5x5=creativity* es convida artistes a treballar en col·laboració amb escoles i centres culturals –galeries, teatres i museus–, mitjançant el disseny cooperatiu de projectes creatius, en els quals participaran tan infants com adults. En cada una de les escoles que participen en el projecte tenen el suport d'un mentor, el qual manté un

contacte de suport a l'escola, el centre cultural i l'artista durant tot el projecte. En el seu origen, *5x5x5=creativity* va establir un vincle entre 5 escoles, 5 artistes i 5 centres culturals de la ciutat de Bath. Aquesta triangulació va donar nom al projecte, el qual s'ha anat ampliant fins a arribar a ser centenars el nombre d'artistes, escoles i professionals de l'art que hi han participat al llarg del seu recorregut durant els darrers divuit anys. El projecte *5x5x5=creativity* està basat en la relació constant entre artistes, escoles i institucions culturals per aconseguir generar un teixit, on s'estableixen relacions creatives: atentes, respectuoses, on els adults i els infants treballen de forma col·laborativa; on es construeixen ambients creatius: tan físics com emocionals, i es creen comportaments creatius: tot donant suport al pensament creatiu, a les disposicions d'aprenentatge i a l'aprenentatge holístic.

La reciprocitat està en l'esperit de *5x5x5=creativity*, establint un flux de donar i rebre entre l'artista, l'educador i els infants, on es comparteix l'interès i el respecte mutu. Els projectes *5x5x5=creativity* es basen en una imatge d'un infant fort, poderós i ric en recursos, des del moment del naixement (Rinaldi, 2001); d'infants i adults «com a investigadors i responsables de la creació de significats» (Craft, Gardner i Claxton, 2008, p. 14); en què «cal comprendre el paper de la creativitat» (Cremin, Burnard i Craft, 2006, p. 110) i «la necessitat d'explorar i documentar pedagogies que es basen en aquestes creences» (Drummond, 2005, p. 12).

Els objectius de *5x5x5=creativity* són demostrar formes en què es pot fomentar la creativitat en infants i joves per despertar el seu interès per aprendre; influir en la pràctica educativa per tal d'establir la creativitat com a element fonamental de l'aprenentatge; produir investigacions per demostrar el valor de la investigació creativa, les relacions i els entorns per ajudar els infants i els joves a desenvolupar-se com a pensadors creatius; compartir els resultats de la recerca el més àmpliament possible, tot creant un llegat per al futur; i proporcionar formació i assessorament per a professors, artistes i institucions culturals.

Metodologia del projecte *5x5x5=creativity*

Aquesta metodologia creativa es desenvolupa entorn del concepte de «*glow*» (MacLure, Holmes, MacRae i Jones, 2010) basat en la idea que una reflexió profunda i crítica sobre aspectes significatius de la nostra experiència viscuda pot produir capes importants de sentit i comprensió. Es tracta d'una metodologia basada en el diàleg, la reflexió crítica i creativa, i el significat de la realització, per donar lloc a accions renovades i de documentació permanent.

Les influències més significatives en el seu desenvolupament han estat:

- *El cicle creatiu-reflexiu* (Aguirre Jones i Elders, 2009): Consisteix en observar/documentar (per anotar el que estem notant i documentar de diferents maneres); revisitar (discutir experiències clau documentades, tot acollint diferents perspectives); analitzar i dissenyar hipòtesis (pensar en el que està sorgint, en quines preguntes es fan); i el pensament i les possibilitats futures i les provocacions (Com podem donar suport als interessos i desitjos de les persones? Quines provocacions es poden fer?).
- *Diàleg crític* (Rinaldi, 2006): Treball amb diàleg i debat, no només com un intercanvi d'idees, sinó també com un procés que pot facilitar la transformació del

pensament i l'acció. Aquest concepte de diàleg és generatiu i creatiu, que implica la unió de diferents veus, experiències i coneixements a través dels quals es poden crear nous coneixements.

- «*Glow moments*» (MacLure et al., 2010): Centrar-se en els moments brillants, comprendre'ls com a particularment poderosos o transformadors per a diferents persones, en particular pel que fa a l'aprenentatge d'infants, joves, famílies i educadors, i les diferències que es generen en aquest aprenentatge a través del treball amb artistes i professionals creatius.
- *Cent llenguatges de pensament i expressió* (Malaguzzi, 1996): Recerca que involucra múltiples formes de pensament, comunicació i expressió, incloses les observacions narratives, fotografies, vídeos, diaris i representacions reflexives. La recerca en aquests diferents llengües ha permès crear espais per al diàleg democràtic que és al centre de la nostra recerca i avaluació, permetent compartir diverses experiències i perspectives amb diferents públics.
- *Documentació profunda*: Basada en l'enfocament iniciat a les escoles de Reggio Emilia, entenent com una manera de capturar el per què i com alguna cosa està passant, per tal d'entendre el pensament dels nens, i no només descriure'l de manera tradicional. La documentació permet i exigeix a l'adult comprendre el procés del pensament dels infants, no a partir d'un llibre o d'una teoria, sinó dels infants que són davant seu, amb els quals comparteix temps i espai d'aprenentatge. Si ens mantenim a un costat i deixem espai per aprendre, observant acuradament el que fan els infants, potser l'ensenyament serà diferent del d'abans (Malaguzzi, 1996). Narrar aquest procés d'aprenentatge requereix l'ús de llenguatges verbals i visuals no només d'una manera narrativa i analítica, sinó també en un sentit poètic, metafòric, musical, físic i dramàtic, perquè la subjectivitat és tant en l'aprenentatge com en l'ensenyament.

El rol dels artistes en els processos de transformació

L'exploració del paper dels artistes ha estat un element clau de la nostra recerca. La presència d'un artista a l'escola té inevitablement un impacte en la vida d'aquesta, que afecta tant als infants com a l'equip de mestres, així com també a l'estructura del centre. L'artista tendeix a veure la realitat com no l'hem vist nosaltres i ho expressa amb llenguatges diferents (Hoyuelos, 2012), de manera que aquest aporta una nova mirada sobre la realitat, i ofereix als infants la possibilitat de ser conscients que poden expressar-se d'una forma que, per molts d'ells, segurament és desconeguda. El *5x5x5=creativity*, com molts altres projectes que creen sinergies entre art i escola, es veuen influenciats per les experiències de les escoles de Reggio Emília, on hi havia la figura de l'*atelierista*, un professional de l'art que estava a cada una de les classes per acompanyar els processos creatius dels infants, permetent-los expressar-se a través dels llenguatges artístics i poètics, juntament al costat del rol pedagògic del mestre. «El seu desenvolupament professional i la seva tasca amb els infants a les escoles compten amb un sòlid recolzament a través de les relacions amb les mestres i pedagogues i determinades activitats concretes com la documentació de les experiències» (Vecchi, 2013, p. 57).

En el nostre context educatiu europeu actual, sovint, els mestres ofereixen activitats artístiques dirigides amb poc espai perquè la imaginació de l'infant es pugui desenvolupar.

lupar en la seva plenitud. Per aquest motiu, observem com les intervencions i les provocacions dels artistes són catalitzadores per al pensament significatiu i la creació dels infants. Quan els infants tenen l'oportunitat de jugar en diferents contextos i expressar-se mitjançant diferents llenguatges, descobreixen noves connexions i construeixen pensament més genuí. El suport dels adults en aquest procés d'investigació millora la seva capacitat per pensar críticament (Bancroft, Fawcett i Hay, 2008). Per aquest motiu, en el *5x5x5=creativity* els mestres treballen de forma col·laborativa a llarg termini amb artistes i professionals de centres artístics. L'artista aporta una mirada nova a l'escenari, assenyala les coses subtils i significatives que hi passen. La seva capacitat d'observació, i la investigació en relació amb la representació, permeten comunicar el que és visible de diferents maneres (Bancroft, Fawcett i Hay, 2008, p. 159). La figura de l'artista és algú capaç de convidar als infants, amb la seva concepció del món, a aprendre d'una altra manera, més autònoma i lliure que el que solen permetre les classes d'educació artística. En aquest context, l'artista s'entén com un facilitador de l'aprenentatge, algú capaç d'orientar els infants, fins i tot, d'inspirar-los i d'enriquir la seva capacitat d'imaginació i creació: «The artist is a creative enabler, who works with the educators in their development of ongoing, creative learning environments» (Bancroft, Fawcett i Hay, 2008, p. 5). L'artista és una persona que genera una relació única amb els infants; sobretot perquè no exerceix el rol d'adult que educa, preveu i sobreprotegeix, sinó que l'artista estimula en els infants la responsabilitat, l'autonomia i el treball en equip amb els altres companys. L'artista acompanya els alumnes sense intervenir en el seu procés de creació, tot i que pot actuar com a model i ajuda si els infants ho necessiten (Morón i París, 2013). L'artista Deborah Aguirre Jones descriu el rol de l'artista dins els projectes *5x5x5=creativity*, «com aquell que connecta les comunitats amb la cultura contemporània a través de la familiaritat i l'experiència, que aporta la seva comprensió de les diferents cultures a la vida i al món i combina això amb les experiències de la comunitat».

Els artistes treballen col·laborativament amb els mestres, els professionals de diferents institucions culturals i un mentor del projecte, el qual vetlla pels objectius del projecte en general, i entre tots creen aquests escenaris creatius, on els infants se senten acompanyats en els processos de creació personals i col·lectius. Els artistes participen, juntament amb els mestres i els infants, en reunions per documentar, definir, redisenyar i avaluar el projecte al llarg de tot el curs. Els artistes ofereixen formes de participació obertes, de reflexió crítica i col·laborativa fonamentals i inspirades en la pròpia naturalesa de la pràctica creativa. El vincle entre la pràctica creativa i la pedagogia és vital per fer visible l'aprenentatge creatiu. Els artistes treballen amb els infants a través del debat i l'intercanvi d'idees i experiències. Aquesta co-construcció del projecte implica l'artista com aprenent en aquest aprenentatge experiencial. La relació entre la pràctica creativa individual dels artistes i el seu treball col·laboratiu i pedagògic és, per tant, crítica. François Matarasso parlant sobre *5x5x5=creativity* reflexionava:

Why work with artists, or perhaps why co-work with artists or work alongside artists? Why are we working together? The artists are bringing a way of working if they're creative artists, they bring questioning, open mindedness, enabling, empowering, defining a space in a way that makes that space safe for people to open themselves and to explore and which results in the co-creation of shared meanings that can be understood and shared with other people through whatever work comes out of that. Because educators by training, by theory and by policy have a structured approach to working with children and nurturing learning, that structured approach is brought into contact with the differently structured approach that artists have, and that in itself is creative. It's the bringing together of two ways of understanding how to promote learning, both learning from each other. (*5x5x5=creativity Annual Report 2016*)

School Without Walls, o quan l'escola surt dels seus murs

Durant els últims divuit anys *5x5x5=creativity* ha crescut i desenvolupat projectes amb molts tipus d'institucions educatives i culturals del sud-oest d'Anglaterra. Alguns dels seus projectes més importants, que han perdurat al llarg dels anys és *School Without Walls*, un model d'investigació i residència basat en l'aprenentatge experiencial i creatiu que transforma el currículum i la cultura d'aprenentatge a les escoles. L'objectiu de la investigació és comprendre com les arts poden transformar els processos d'aprenentatge i com poden ajudar a desenvolupar una societat més creativa. Els infants i els mestres surten de l'escola durant un temps, i transporten els espais i les experiències d'aprenentatge en un entorn cultural, que pot ser un teatre, una galeria o un museu. Els professionals dels centres culturals els acullen, i comparteixen amb els infants i els mestres la seva professió i també la seva forma d'entendre el món i de relacionar-s'hi. Mestres, artistes, professionals culturals i mentors del projecte dissenyen junts projectes educatius creatius singulars, en els quals comproven, any rera any, que quan els joves són protagonistes del seu propi aprenentatge, les seves aspiracions i assoliments augmenten. L'equip creatiu pot estar format per artistes visuals, músics, ballarins, creadors de teatre, escriptors, poetes i altres professionals creatius (matemàtics, científics i filòsofs). El fet de transportar l'escola a un entorn artístic provoca que els professors i els infants interroguin i reformin tant la docència com l'aprenentatge.

Figura 2. St. Andrew Primary School

Nota: Centre cultural: The egg theatre (Bath). Mentora: Penny Hay.

School without Walls és un projecte radical d'educació creativa que va ser concebut per *5x5x5=creativity*, en col·laboració amb el teatre *egg* i l'escola primària *St. Andrew* de Bath¹. Inicialment, un grup classe d'aquesta escola feia una residència durant set setmanes al teatre *The egg*, duent a terme totes les activitats d'aprenentatge en aquest espai cultural. Sense anar a l'escola, el teatre es va convertir en el seu espai

(1) La ciutat de Bath està situada al sud-oest del Regne Unit, a la zona de Somerset, entre Bristol i Londres, i des de l'època dels romans, i durant el llarg dels segles s'ha mantingut com una ciutat rica culturalment, amb molta inversió per les Arts i la Cultura.

d'aprenentatge, on van viure processos i aprenentatges molt diferents als que tenien habitualment a l'escola.

Des del principi, els participants de St. Andrews, el teatre *The egg* i *5x5x5=creativity* van basar la seva investigació sobre les preguntes «Què és una escola?» i «Com podem construir l'escola de manera diferent?». Des de llavors, el treball s'ha ampliat per involucrar altres escoles d'educació primària i secundària, i s'han dut a terme projectes creatius en centres culturals i espais públics de tota la ciutat.

El projecte SWW té com objectiu demostrar com les organitzacions artístiques poden impulsar un canvi important en la concepció de les escoles envers la creativitat i la cultura en el seu currículum. En SWW s'aconsegueix un compromís real amb les arts, mitjançant el qual es trasllada l'aprenentatge fora de l'aula i s'assoleix una mirada crítica per part dels alumnes. La intenció del projecte és desenvolupar un nou model d'aprenentatge que permeti a les organitzacions culturals relacionar-se amb el sistema educatiu amb més intensitat i aconseguir millors resultats d'aprenentatge per a tothom. *School without Walls* implica una col·laboració creativa i innovadora entre artistes, infants, professionals dels centres culturals, educadors i mentors, amb el suport de les organitzacions participants i les famílies dels infants; i entre tots construeixen aquesta metàfora d'un espai i d'un lloc per pensar, somiar, explorar i experimentar.

Figura 3. St. Andrew Primary School

Nota: Centre cultural: The egg theatre (Bath). Mentora: Penny Hay.

Les veus del *School Without Walls*

Les veus dels infants, dels mestres, dels mentors, dels professionals dels centres culturals i de les famílies dels infants que participen en el SWW desvelen la rellevància del projecte en el seu propi procés d'aprenentatge. Durant la recollida de dades realitzada durant l'estada de recerca, mitjançant entrevistes a alguns dels artistes, mestres i mentors del SWW, i de l'anàlisi de dades recollides en els diaris de camp dels artistes, mestres, directors d'escola, mentors i infants, hem pogut recollir algunes evidències del gir educatiu que suposa el projecte SWW, on les arts transformen els processos d'aprenentatge, tant dels infants com dels adults que hi participen. Les evidències recollides a través dels diaris de camp, vídeos, fotografies i exposicions demostren l'alt

nivell de compromís amb el procés d'aprenentatge, l'expressió creativa, i les respostes creatives enfront les provocacions d'aprenentatge rebudes:

Infants

La concepció general dels infants en relació a la seva estada en el projecte fou que l'aprenentatge va ser més significatiu, en el teatre el temps sembla passar més ràpid que a l'escola, però alhora el nombre d'experiències viscudes i relacions entre ells i els adults els va provocar una sensació de gran intensitat. El fet d'estar acompanyats per professionals de l'art els havia permès conèixer altres maneres de veure i de viure el món.

Time goes faster at *the egg*, but the weeks feel longer because we do loads of stuff. At school I am always looking at the clock wanting the day to be over. At the egg we don't have enough time.

We don't feel scared meeting new adults now, it just feels normal.

I was very happy and surprised to see how our work all linked up - to take it to the next level. I felt proud because I was able to make my work what I wanted it [to be].

I've learnt that I can become anyone that I want to be when I grow up.

At school the days are really slow, at the egg the days go really fast which means you're having fun. At the egg you don't think that you are really writing, at school my hand always aches. At the egg it doesn't.

Once I was really shy now I am more confident. Everyone was friendly and cooperative. It makes you happy and more proud.

It was the time of a life-time.

At school I used to be quiet and I didn't talk to anyone because I felt like I didn't want to be at school and I didn't feel good. Now I speak a lot at the egg and I do lots of stuff, now I have more friends and I speak to people I know.

We learn in a fun way. We get more freedom.

Famílies

Una mare li va dir a una mentora del 5x5x5=creativity sobre el seu fill que havia tingut problemes a l'escola: «He's loving school now. Each evening he asks me to sit on his bed so that he can tell me everything that happened that day».

Educadors

Participar en aquest projecte va fer replantejar els seus rols en relació l'ensenyament i l'aprenentatge. Un dels elements que més destacaren era veure la connexió entre les diferents àrees d'aprenentatge en un mateix espai: el teatre. Van veure necessari extra-polar aquesta interconnexió a l'escola, encara massa fragmentada per sabers.

We encountered resistance, 'fear of the unknown', and some teachers that struggled to adapt to the methodology behind SWW. However, *the egg* and 5x5x5=creativity can also report on the positive impact the project has had on both teaching staff and pupils. Teachers have reported that School Without Walls has helped them to reflect on their teaching practice and have commented on the positive impact on pupils. Evidence of teachers' responses to the project were collected through reflective meetings.

In terms of impact on pupils, St Michael's Year 6 students (including participants in the 2013 residency) achieved the school's best ever SATs results in 2014. The school also achieved its best ever attendance rates (St Michael's Self-Review 2014/15).

I was surprised how everything was connecting and that the children could see the connections too. Ann

For the first two weeks it was survival. I couldn't say how it was going.' She explained that at some point she 'got it'. She could see how the change of environment is crucial. You can't explain it, you have to experience it. Ann

Stepping outside of the classroom prompted us to experiment with new ways of doing things with the children - new ways of beginning learning, new roles and processes and new ways of recording learning. Moving beyond the physical walls was part of the difference but we achieved just as much by breaking through the imagined walls of learning - the self-imposed limits and normal ways of doing things that seem to build up through repetition and convenience and the attraction of doing things in a streamlined, familiar, efficient way. During the project we were blessed with an abundance of adults with a variety of skills and were gifted a very special creative venue, but none of these things was essential. With these things in place we could still have produced a fairly conventional school day over and over again. The difference came from our interest in doing things differently. Any teacher - anyone in any sphere of life - with the desire to step outside the norm can do it by just opening the door of their mind and seeing what happens. Graeme

Directora de l'escola

Mitjançant aquest projecte, els directors d'escola veien com, malgrat les dificultats i els reptes organitzatius de participar en un projecte similar, l'esforç valia la pena perquè durant el procés es movien molts elements: les mestres sortien de la seva zona de confort de l'aula, i era necessari realitzar una planificació, posada en escena i avaluació contínua amb altres professionals, els artistes, els mentors del projecte i els professionals del teatre. Aquest esforç es veia compensat pel gir que prenia l'aprenentatge continu i vivencial, tant dels infants com de les mestres. Mitjançant aquest projecte els processos artístics i l'aprenentatge holístic entraven amb intensitat a l'escola.

This whole school transformation project had revealed an alternative '5Rs': Respect, Real things, Relationships, Research and Relevance. The egg residency had reinforced beliefs that you have 'to live it to understand it. The 'getting it' is the challenge. *School without walls* happened twice, with two very different classes and two very different teachers. What they actually did there seems less important now than what they became. They did very different things and worked in different ways but they both became reflective about their practice in a very deep way and respectful and observant of the children's own learning fascinations. Both teachers had received outstanding Ofsted judgements in the past: they were both, in my mind, excellent teachers - but this work, out of school, out of their comfort zone perhaps, experiencing a new setting at the same time as the children, seemed to push them to a deeper understanding of pedagogy. In addition, the children also changed, or grew, in their sense of self and awareness of others; in their understanding of their environment and awareness of their own capability and potential. Ann's 5x5 moment came when she went from trying to 'do' school at the egg to facilitating exploration, learning and creativity there.

In the Maths curriculum, one area children have to study is 'real life' problem solving in number. The reality is still that much Maths is done with textbooks and worksheets and children are asked to imagine 'real life' scenarios and offer solutions. In *School without walls*, it became clear that children were actually experiencing 'real life' and they loved it!

They saw, handled and experienced first hand to scale models of stage sets and made their own. They worked out directions and mapped their journeys out around the city, giving them a very 'real' and relevant understanding of perspective. Real life - or life in the city, the hustle and bustle, the jobs people do at the theatre, the conversations between adults, interviewing actors and discussing and planning real events: all these fascinated the children. I realised that usually they are in school, actually locked in for their own safety, kept away from any non-police checked adult, resulting in them having access to relatively few new faces in a school year. When we moved the walls, the children smiled. Perhaps they weren't safer, but they were certainly happier.

The world that opened up with the residency appeared so much more relevant to their true educational needs. Their confidence in themselves increased significantly and was observed in the way they talked to adults. This came about as a result of many things, including interviewing visitors to the theatre, observing audiences interacting with a play as well as acting as leaders and hosts in their own showcase. They were also involved in reflecting on their own learning. They were given choices and could explain why

and what they would prefer. One child said. 'This is how it should be. The teachers wait and hear our ideas and then we can choose what we do. I think the children should always do this. It's better'.

It is no easy thing, of course, arranging for a whole class to be missing from school for a whole term. Now that we have done it twice, I am hoping we will be able to keep going. Like the children I feel this is how it should be.

The project worked because it provided high levels of encouragement and commitment, through funding and personal support. Kate had said she wanted the residencies to be a whole term – she wanted the residencies 'to hurt'. I think she said this to make it clear that they would not just be a trip to the theatre with a bolt on workshop, but a deep experience of life and learning. And this is certainly what we ended up with – though we could not have known it at the outset. And it did hurt, but it was well worth it. We discovered another world of learning, or sphere of learning, which had been unknown to us hitherto. I believe this is the beginning of something very exciting and new and hope that School without walls and 5x5x5=creativity will become an established way of operating at our 'school'. Sue

Artistes

Pels artistes va ser un repte molt interessant treballar de manera col·laborativa amb els infants, mestres, professionals del teatre i les mentores del projecte en un espai com el del teatre durant tantes setmanes seguides. L'artista connecta contínuament elements de diferents àmbits, i poder crear sinergies horitzontals amb els altres membres del projecte va ser vist com una oportunitat per construir entre tots un aprenentatge més creatiu i subjectiu.

This residency has been extraordinarily collaborative, researchful and risk-taking. From their first session in the egg theatre, the children's readiness to play with and collapse barriers between the senses and art-forms has led the way to multi-disciplinary practice. As adults we have authentically allowed our professional passions to emerge and grow, following the children's lead with delight - and taken on new areas of interest and practice ourselves.

Catherine Lamont-Robinson

The simplest invitation with the most open nature seemed to elicit the most recognisable SWW response of the day: upon inviting the group to 'balance the space' in the Ustinov seating (with no other context) they quickly went into maths, division, fractions and teamwork to discover what they felt the answer was – I felt like I suddenly witnessed a really visible combination of imagination and learning.

David Lane

Teatre egg

L'equip directiu del teatre veu aquest projecte com una oportunitat per crear vincles més intensos entre les escoles i les institucions culturals, reformulant les relacions entre ambdues comunitats, de manera que les institucions culturals no siguin tant un proveïdor de serveis, sinó un soci amb el qual construir conjuntament l'aprenentatge tant dels infants com dels adults.

We set out to find different ways to engage with school communities. We wanted to identify what the relationship is and can be between schools and cultural venues. We hoped to influence deeper into a school's community, so that the relationship between us and them becomes less as a service provider and more as partner with a shared and common goal: a passion for learning and a commitment to the notion that there is another, better way.

We had to break through a pain barrier: instead of working with one complicit teacher, we would be working with the whole staff of a school, amongst whom there was unlikely to be unanimity. Instead of resorting to a familiar arts education model, we didn't know what it was going to look like. Instead of providing a learning experience for a group of children, this was a collaborative endeavour in which adults (parents and ALL staff) and children were equal recipients and learners in the process. Instead of doing something easy, we did something operationally difficult and controversial.

Because the 3-way partnership shared a long history of collaborative work and because of the adequate resources we had put in place, I never for an instant felt fear. And so, although there were dissenters (there will always be dissenters), what lies within {these pages} are evidence enough for me that we were right to try this out. And in so being, we have only just struck the tip of the iceberg. We have broken through the pain barrier alright, but there are many laps yet to run in our bid to re-imagine the role of the teacher and that of the arts educator. Kate Cross, Directora de *The egg theatre* i mecenes de *5x5x5=creativity*

I have been delighted to see the children's intrigue, fascination and excitement at learning within a cultural venue and out in the city; the wonders of working alongside adults in their offices, the joy of exploring the Holburne Museum, the maturity they have shown in learning and implementing interviewing techniques across the city. These children have had a positive impact on all the organisations they have learned within during the residency, they have definitely left their mark. This residency continually pushes us all out of our comfort zones in order to develop our collective understanding of what learning can be and how and where it can take place. Hannah Entwistle Jones, *The egg theatre*, Theatre Royal Bath

SWW is giving us some of the most convincing evidence of how the simple act of 'watching good plays regularly' can broaden an individual's take on the world, and moreover, how much more important this is for children whose horizons are not very far reaching. What is a theatre if it cannot enable all children to ask questions, think differently, expect more from their life and from themselves and embed culture in their daily personal leisure choices? The excitement that comes from the realisation that asking questions is so much more invigorating and educational than answering them is palpable when you walk into a SWW environment. This evidence is what the egg can hold up to other schools in the district to demonstrate the significance of this collaboration, all of which in turn feeds into our district-wide narrative to the Arts Council and other funding bodies. Kate Cross, Directora de *The egg theatre*

Coordinació de *5x5x5=creativity*

Aquest ha esdevingut un dels projectes essencials del *5x5x5=creativity*, doncs ha anat construint un espai d'aprenentatge creatiu sòlid que permet reformular les relacions entre tots els agents participants i teixir relacions, escenaris i processos creatius genuïns i de qualitat, construïts conjuntament entre tots.

School without walls is a brave concept. It has involved rigorous and creative collaboration between both adults and children based on mutual trust and purposeful risk. Creativity, real life contexts, learner agency, reflection and relationships have been at the heart of this process. Careful observation, documentation and sensitive analysis of emerging themes and ideas have meant that the experiences, often co-designed with children, have been in direct response to their dispositions and interests. Giving children responsibility for their own learning has shown increased motivation, engagement and social empowerment. We discovered that when children are listened to and offered a creative environment they 'take off', they experience a sense of ownership and satisfaction that is lasting. Engaging all the children's senses and sensibilities has allowed them to communicate their ideas, thoughts and feelings through a '100 hundred languages' of expression (Malaguzzi, 1996). We have been in a professional heaven, with the pleasure of witnessing both children and adults as creative and powerful thinkers and makers. Together we designed a democratic space to experiment with alternative models of learning that are underpinned by a clear set of values and principles. The focus on children as creative and competent, with adults as their companions, has highlighted the potential of creative learning. The role of the adult team has been crucial in sharing creative expertise and thinking between artists, educators and mentors across our three organisations. The research has elicited an amazing commitment to intellectual and emotional integrity and a deepening of creative practice. This reflective narrative is proof of the courage to think about things differently. I am convinced that we will continue to design spaces to think, dream, explore and experiment, to refine our ideas together with serious playfulness and a collective imagination. Penny Hay, directora del projecte

A tall de conclusió

Un dels objectius que el projecte *5x5x5=creativity* té des dels seus inicis és la de promoure ponts entre diferents institucions culturals, escoles, artistes i professionals per dissenyar un teixit creatiu de qualitat que permeti als infants créixer en un terreny ric i plural, on els adults acompanyin els processos de creació dels infants sense judici, amb

coneixement dels llenguatges artístics, i amb una mirada subjectiva, crítica i constructiva del món. En aquest acte d'establir ponts i construir una cultura de la creativitat conjunta, la meua estada de recerca prenia sentit com una mirada més de tots els seus processos. Al ser una professional que venia de fora, tot i haver compartit experiències anteriorment, els oferia una mirada externa que aportava preguntes noves, debat i reflexió des d'altres experiències. D'altra banda, el fet de poder observar com treballen des de dins els processos d'avaluació, de participar en alguns dels seus cicles creatius-reflexius (Aguirre Jones i Elders, 2009), i escoltar alguns dels seus diàlegs crítics (Rinaldi, 2006) entre mentores, artistes i mestres, m'ha suposat un aprenentatge significatiu de com treballar la interrelació entre institucions, i com apropar dos àmbits com són l'educatiu i l'artístic des de la simbiosi i l'intercanvi continu. Un dels aspectes que em vaig endur, a la meua tornada a Barcelona, va ser el rigor en la documentació profunda que realitzen tant els mestres, els artistes, els professionals dels centres culturals, els mentors, com també els infants. Aquesta documentació, sovint realitzada a través dels llenguatges artístics, ofereix un terreny interessant per la reflexió i per la construcció de possibilitats futures.

La solidesa del projecte *5x5x5=creativity* ens aporta evidències de com les arts tenen el poder de ser transformadores en les nostres vides. Durant tots els projectes *5x5x5=creativity* els mestres reflexionen i informen sobre l'impacte de les arts en la seva pròpia pràctica. Una de les observacions clau és que els nens curiosos necessiten adults curiosos. Mitjançant el buidatge d'entrevistes realitzades als diferents membres del projecte, i dels seus diaris de camp, considerem que treballar juntament amb artistes professionals és un privilegi al qual tots els infants i adults haurien de tenir accés: per poder aprendre junts de manera que es valorin les capacitats pròpies per ser creatius. *5x5x5=creativity* és actualment un projecte de recerca a llarg termini reconegut què està influïent en la pràctica educativa del Regne Unit. Al llarg de la implementació del projecte, hi ha hagut una transformació de la pràctica a les aules i en les escoles, tot aconseguint una pràctica més creativa i reflexiva. Els nens creixen en un món cada cop més interconnectat i complex; i, per tant, creiem necessari que creixin en un entorn creatiu que els permeti desenvolupar les seves pròpies idees i buscar solucions de forma col·laborativa, autònoma i valenta. Compartim la idea de Gardner que «el cultiu de disposicions lúdiques els permetrà ser contribuents creatius i col·laboradors respecte els reptes del món» (2016, p. 11). Els equips creats per diferents professionals treballen conjuntament per donar suport als infants en entorns d'investigació, desafiar les ortodòxies i desenvolupar noves formes de pensament. Els infants que treballen com a artistes tenen oportunitats d'exploració, fent èmfasi en l'ús d'enfocaments innovadors que estimulin la imaginació i afavoreixin el pensament independent. En fi, *5x5x5=creativity* ha desenvolupat i integrat una pedagogia creativa i reflexiva amb la recerca en el cor del procés, i ha contribuït a construir una nova cultura d'escolarització que té tant a veure amb el cultiu de les disposicions com amb l'adquisició d'habilitats. És la mirada que ens defineix Eisner (2002) en la seva visió de com ha de ser l'educació del segle XXI:

A school culture in which more emphasis is placed on exploration than on the discovery, where more value is assigned to the surprise than control is given more attention to what is distinctive than to what is standard, more interest in what is metaphorical rather than literal. It is an educational culture with a greater focus when it comes to becoming at the time of being, placing more value in the imaginary than in the fact, assigning more priority to the assessment than to the measure, and considering that the quality of the trip is more significant than the speed at which the destination is accessed. We are talking about a new vision of education and schools. (p. 16)

Si Matarasso entén la imaginació com el fet de trepitjar els patrons habituals de pensar i ser (*5x5x5=creativity Annual Report*, 2014), el projecte *5x5x5=creativity* ofereix oportunitats i experiències perquè la gent pugui provar diferents versions d'ells mateixos, a través del pensament crític i creatiu que els ofereix treballar amb artistes. Com va explicar l'escriptor anglès David Almond (2017), en la seva conferència en el *Festival of Childhood*, en relació al procés d'aprenentatge dels infants en el projecte *5x5x5=creativity*:

All learning, all growth is creative, messy, imperfect, mysterious, deeply serious and deeply playful. Children, their energy, their creativity, their imagination are the beating heart of our culture. I am proud to be a part of this wonderful organisation, which grows from an understanding and celebration of the fact that our children are in the process of exploring and creating a better world.

L'anàlisi que hem ofert en aquest article sobre el projecte *5x5x5=creativity* esperem que sigui útil per comprovar que si construïm escenaris creatius d'aprenentatge permeirà tant als infants com als adults que hi participen establir sinergies d'aprenentatge més significatiu, construint entre tots una realitat que és múltiple, variable i rica, allunyant-nos així de la percepció que la realitat és un element que ens ve donat des de fora, sinó que som nosaltres mateixos que la transformem mitjançant les nostres accions comunitàries. En aquesta visió de l'educació com element de co-creació, l'art esdevé un aliat perfecte per transformar col·laborativament el món, i el projecte *5x5x5=creativity* n'és un exemple rigorós, esdevenint com a referent per treballar en projectes creatius en el nostre context educatiu.

Referències bibliogràfiques

- Adams, J. i Owens, A. (2016) *Creativity and Democracy in Education*. New York, Routledge.
- Aguirre Jones, D. i Elders L. (2009) «Reflecting on the Reflective Cycle». *ReFocus Journal Issue* (Elsevier), 9, p. 12-13.
- Bancroft, S., Fawcett, M. i Hay, P. (2008) *Researching children, researching the world: 5x5x5=creativity*. Stoke on Trent, Trentham Books.
- Burgess, L. i Addison, N. (2007) «Conditions for learning: partnerships for engaging secondary pupils with contemporary art». *International Journal of Art and Design Education*, 26(2), p. 185-198.
- Burnard, P.; Craft, A. i Cremin, T. (2006) «Documenting 'possibility thinking': a journey of collaborative enquiry». *International Journal of Early Years Education*, (Taylor & Francis), 14(3), p. 243-262.
- Craft, A. (2000) *Creativity across the primary curriculum*. London, Routledge.
- Craft, A.; Jeffrey, B. i Leibling, M. (Eds.) (2001) *Creativity in Education*. London, Continuum.
- Craft, A.; Gardner, H. i Claxton, G. (Eds.) (2008) *Creativity, Wisdom and Trusteeship. Exploring the role of Education*. Thousand Oaks, Corwin Press.
- Cremin, T.; Burnard, P. i Craft, A. (2006) «Pedagogy and Possibility Thinking in the early years». *Thinking Skills and Creativity*, 1(2), p. 108-119.
- Davies, D.; Jindal-Snape, D.; Collier, C.; Howe, A.; Digby, R. i Hay, P. (2014) «The roles and development needs of teachers to promote creativity: A systematic review of literature». *Teaching and Teacher Education*, 41, p. 34-41.
- Dewey, J. (1934) *Art as Experience*. New York, Minton Balch and Co.
- Drummond, M.J. (2005) *Learning Bulletin Number 2: Pioneers in Creative Learning: Challenge and Change*. London, NESTA.

- Edwards, C.; Gandini, L. i Forman, G. (1998) *The Hundred Languages of Children – Advanced Reflections*. Greenwich, Connecticut, Ablex Publishing.
- Eisner, E. (2002) «What can education learn from the arts about the practice of education?». *Journal of Curriculum and Supervision*, 18(1), p. 4-16.
- Fawcett, M. i Hay, P. (2004) «5x5x5=creativity in the Early Years». *Journal of Design in Education*, 23(3), p. 234-245.
- Gardner, H. (1999) *Intelligence Reframed. Multiple intelligences for the 21st century*. New York, Basic Books.
- Gardner, H. (2016) «Towards a Pedagogy of Play». *A Project Zero Working Paper The Pedagogy of Play Research Team*. Harvard, Graduate School of Education.
- Hoyuelos, A. (2012) «Les imatges fotogràfiques com a documentació narrativa». *Infància*, 188, p. 7-15.
- Jeffrey, B. (2006) «Creative teaching and learning: towards a common discourse and practice». *Cambridge Journal of Education*, 36(3), p. 399-414.
- Koestler, A. (1999) *The Act of Creation*. Harmondsworth, Penguin.
- Maclure, M.; Holmes, R.; MacRae, C. i Jones, L. (2010) «Animating classroom ethnography: overcoming video-fear». *International Journal of Qualitative Studies*, 23(5), p. 543–556.
- Malaguzzi, L. (1996) *The Hundred Languages of Children (Exhibition Catalogue)*. Reggio Emilia, Reggio Children.
- Morón, M. i París, G. (2013) «Espacios de creación artística en la escuela». *Arte y Movimiento* (Universidad de Jaén Publicaciones), 9, p. 53-63.
- Rinaldi, C. (2001) «The Pedagogy of Listening: The Listening Perspective from Reggio Emilia». *Innovations in Early Education: The International Reggio Exchange*, 8(4), p. 1-4.
- Rinaldi, C. (2006) *In dialogue with Reggio: listening, researching and learning*. Oxford, Routledge.
- Robinson, K. (2001) *Out of Our Minds*. West Sussex, Capstone Publishing.
- Vecchi, V. (2013) *Arte y creatividad en Reggio Emilia*. Madrid, Ediciones Morata.

Webgrafia

- 5x5x5=creativity Annual Reports*: 2014, 2016.
- 5x5x5=creativity* (2018). Recuperat el 18 de març de 2018 de <https://5x5x5=creativity.org.uk/>
- Forest of Imagination* (2017). Recuperat el 07 d'agost de 2017 de <http://www.forestofimagination.org.uk/>
- Project Zero* (2017). Recuperat el 14 de maig de 2017 de <http://www.pz.harvard.edu/Research/ArtThink.htm>
- Schools without walls* (2018). Recuperat el 05 de febrer de 2018 de <http://www.schoolwithoutwalls.org.uk>

5x5x5=creativity, una experiencia de aprendizaje creativo entre artistas, escuelas e instituciones culturales

Resumen: En este artículo analizaremos proyectos que generan sinergias estables entre artistas, instituciones culturales y escuelas con el objetivo de crear un entorno creativo que permita establecer vínculos con el arte. Mediante este contacto permanente con los procesos artísticos, que aportan una manera diferente de relacionarse con el mundo y de construir pensamiento, el aprendizaje de los niños se hace más significativo. Centraremos la investigación en el proyecto *5x5x5=creativity*, situado en el Reino Unido, el cual analiza el impacto de las artes en educación, mediante la creación de proyectos colaborativos entre escuelas, artistas, instituciones culturales, organizaciones comunitarias, autoridades locales y familias. Este proyecto aporta a todos los miembros que participan una nueva mirada en relación con la creatividad, apoderándose de un posicionamiento crítico y creativo desde su ámbito de acción, repensando conjuntamente los procesos de enseñanza y aprendizaje.

Palabras clave: Creatividad, aprendizaje creativo, arte, escuela, artista, aprendizaje colaborativo, instituciones culturales, educación.

5x5x5=creativity, une expérience d'apprentissage créatif entre artistes, écoles et institutions culturelles

Résumé : Dans cet article, nous analyserons des projets qui créent des synergies stables entre artistes, institutions culturelles et écoles dans le but de créer des environnements créatifs qui favorisent un contact permanent avec les processus artistiques, ces derniers apportant une manière différente d'entrer en relation avec le monde et de construire la pensée, en offrant aux enfants un apprentissage plus significatif. Nous centrerons la recherche sur le projet *5x5x5=creativity* du Royaume-Uni, qui analyse l'impact des arts dans l'éducation, au moyen de la création de projets collaboratifs entre écoles, artistes, institutions culturelles, organisations communautaires, autorités locales et familles. Ce projet apporte à tous les membres qui y participent un nouveau regard en rapport avec la créativité, en s'appropriant un positionnement critique et créatif à partir de son domaine d'action, tout en repensant conjointement les processus d'enseignement et d'apprentissage.

Mots clés : Créativité, apprentissage créatif, art, école, artiste, apprentissage collaboratif, institutions culturelles, éducation.

'5x5x5=creativity', a creative learning experience involving artists, schools and cultural institutions

Abstract: This paper examines projects that create stable synergies among artists, cultural institutions and schools in the form of creative environments that enable permanent contact with artistic processes, provide a different way to interact with the world and construct thought, and thereby offer more significant learning opportunities to children. The study focuses on a UK action research organisation known as *5x5x5=creativity*, which analyses the impact of the arts in education through the creation of collaborative projects involving schools, artists, cultural institutions, community organisations, local authorities and families. The organisation gives everyone who takes part a fresh look at creativity, empowering them with a critical and creative understanding of their own scope of action, while also encouraging them to reflect upon the processes involved in teaching and learning.

Keywords: Creativity, creative learning, art, school, artist, collaborative learning, cultural institutions, education.